

Krótkie dzieje praw człowieka

Autor tekstu: **Małgorzata Gawlik**

Termin „prawa człowieka” powstał w okresie Oświecenia. Po raz pierwszy został użyty w *Bill of Rights* Virginii w 1776 r. Oznaczał wtedy prawa pierwotne w stosunku do państwa i społeczeństwa [5]. W nauce prawa można obecnie spotkać różne definicje praw człowieka. Najczęściej w odniesieniu do tego pojęcia rozumie się „prawa przysługujące każdemu człowiekowi, bez względu na jego przynależność państwową czy pozycję społeczną”. Potwierdzają to wiążące umowy międzynarodowe, jak Europejska Konwencja Praw Człowieka (art. 1), czy wstęp do Karty Narodów Zjednoczonych. Encyklopedia Międzynarodowego Prawa Publicznego określając pojęcie praw człowieka kładzie wyraźny nacisk na relację między jednostką a społeczeństwem [6]. Definiuje prawa człowieka jako „wolności, środki ochrony oraz świadczenia, których respektowania, właśnie jako praw, zgodnie ze współcześnie akceptowanymi wolnościami, wszyscy ludzie powinni móc domagać się od społeczeństwa, w którym żyją” [7]. W literaturze zalicza się takie ujęcie praw człowieka do kategorii praw pozytywnych. Nawiązuje do utożsamiania prawa człowieka z „obowiązkiem rządzących zrobienia czegoś czynnie dla każdego z nas” [8].

Inne ujęcie praw człowieka przedstawia W. Zakrzewski: „prawa człowieka to kwalifikowana postać praw i wolności jednostki, służących ochronie ich interesów, przypisywanych każdej osobie ludzkiej, niezależnie od przynależności państwowej i od jakichkolwiek cech różnicujących” [9]. Mają charakter podstawowy. Oznacza to, że nie wymagają uzasadnienia, powołując się na jakiegokolwiek inne prawa. Należą do kategorii praw moralnych, przy czym różnią się od innych praw zaliczanych do tej kategorii tym, że nie zależą od czynników takich jak osiągnięcia czy pozycja w społeczeństwie (prawo moralne może być zależne od tych czynników). Przysługują każdej jednostce niezależnie od płci, rasy, koloru skóry, pozycji społecznej czy pochodzenia. Można stwierdzić, że każdy człowiek rodząc się nabywa je „z mocy prawa”. Są przynależne człowiekowi z racji jego człowieczeństwa i na tej podstawie każdy może dochodzić swych roszczeń wynikających z tychże praw. Oczywiście nie oznacza to, że mają charakter absolutny. Mogą podlegać ograniczeniom w szczególnych z góry przewidzianych sytuacjach na podstawie określonych w przepisach prawa procedur [10]. W literaturze wskazuje się trzy istotne funkcje, jakie mogą spełniać prawa człowieka:

1. ochrona wolności jednostki przed jej naruszeniem przez państwo;
2. konieczność stworzenia przez państwo możliwości realizacji praw jednostki;
3. ochrona przez państwo praw i wolności jednostki przed ich naruszeniami przez inne osoby.

Wyjaśniając znaczenie wymienionych funkcji należy odpowiedzieć na pytanie: dlaczego konieczna jest ochrona jednostki przed państwem i w jakich sytuacjach państwo może nadużywać swoją władzę kosztem jednostki? Państwo poprzez aparat wykonawczy uprawnione jest do stosowania przymusu w stosunku do jednostki. Jednostka jest zobowiązana do posłuszeństwa prawu stanowionemu przez państwo. Jednakże władza ta może być nadużywana kosztem jednostki - „gdy państwo występuje w roli arbitra, powstaje możliwość dowolności decyzji podejmowanych przez urzędnika” [11]. Istnieje możliwość podejmowania decyzji państwowych przez ludzi kierujących się własnymi interesami, mogących ulegać wpływom subiektywnych osądów, uprzedzeń lub emocji. Z tego względu ochrona jednostki przed naruszeniem ze strony państwa i ludźmi sprawującymi w jego imieniu władzę jest niezbędną.

Jedną z form, jakie może przybierać ochrona jednostki przed niebezpieczeństwem nadużycia władzy, jest ograniczenie możliwości oddziaływania państwa na określone sfery życia ludzkiego. Służą temu: wolność sumienia, wyznania, wolność zgromadzeń, wolność głosu przekonania czy wolność gospodarowania. Inną formę stanowią tzw. prawa proceduralne (np. prawo zakazujące zatrzymania kogoś lub aresztowania w inny sposób niż przewidziany przez prawo lub prawo do przewidzianej przez przepisy prawa procedury w postępowaniu sądowym). Powyższe prawa zobowiązują państwo do utworzenia systemu instytucji i procedur realizacji praw człowieka i stanowią wraz z pozostałymi formami ochrony jednostki w swoistą „tarczę ochronną” przed państwem [12].

Wolności człowieka najczęściej definiuje się jako „możność postępowania według własnej woli zainteresowanej osoby, a więc i możliwość wyboru różnego postępowania” [13]. Charakterystyczne dla takiego ujęcia wolności (przysługującej tylko obywatelowi lub wolności niezależnej od obywatelstwa jednostki) jest to, że nie wynika ona z prawa w znaczeniu przedmiotowym. Prawo to jedynie ustanawia jej granice. Współczesne konstytucje zawierają zasadę wyrażoną już w art. 4 Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, w myśl której: „wolność polega na czynieniu tego wszystkiego, co nie szkodzi drugiemu [14]”, (również w prawie międzynarodowym zasada ta została zaakceptowana, wyrazem czego jest ujęcie jej w art. XXIX ust. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka [15]). Wolności nie wymagają wykazania się podstawą prawną dla ich uzasadnienia w sytuacji konfliktu z organem państwa — to organ państwowy ma obowiązek wykazania się nią ograniczając wolność jednostki [16]. W literaturze można często spotkać się z określeniem wolności i prawami negatywnymi jednostki, gdyż są związane z zakazami ingerowania w określone obszary naszego życia [17].

Bardzo często autorzy publikacji z dziedziny nauk prawnych używają zamiennie pojęć „prawa człowieka” i „wolności człowieka”. Niektórzy przedstawiciele nauk prawnych traktują wolności jako specyficzny rodzaj praw obywatelskich. Z tym ostatnim ujęciem wiąże się podział praw jednostki na przysługujące jej uprawnienia i wolności. Według tej koncepcji prawa rozumiane jako wolności polegają na możliwości nieskrępowanego działania, a także ochrony tej sfery wolności przed działaniami innych ludzi [18]. Przeważa jednak pogląd, iż wolności człowieka należy rozumieć w kontekście szerszym obejmującym swoim zakresem ogół praw jednostki. Zwolennicy szerszego ujęcia wolności człowieka określają je jako „uznane i ukształtowane przez prawo pozytywne uprawnienia człowieka, pozwalające mu na swobodny wybór swego postępowania w różnych dziedzinach życia społecznego mające walor konstytucyjny i podlegające szczególnej ochronie ze strony państwa” [19].

Odróżnienie praw obywatelskich od praw człowieka nastąpiło w 1814 r. we Francji (*Karta Konstytucyjna* Ludwika XVIII). Zdefiniowano wówczas tę kategorię praw przysługujących jednostkom jako „prawa przysługujące obywatelom francuskim”. Współcześnie mówiąc o prawach obywatelskich rozumie się z reguły uprawnienia obywatela danego państwa wynikające z prawa w znaczeniu przedmiotowym i służące do ochrony interesów danego obywatela. W nauce prawa konstytucyjnego można spotkać się z określeniem praw obywatelskich jako praw upoważniających obywatela do oddziaływania na państwo i współkształtowania jego woli. Istotą tego rodzaju praw jest możliwość dochodzenia roszczeń wobec państwa z samego tylko tytułu bycia jego obywatelem. W sytuacji konfliktu między organem państwowym to obywatel jest zobowiązany wykazać się podstawą prawną swego uprawnienia [20].

We współczesnej literaturze istnieje wiele koncepcji na temat praw i wolności człowieka. Początków należy się doszukiwać w filozofii starożytnej Greków i Rzymian. Idee ochrony praw i wolności człowieka pojawiały się także w średniowieczu (prawo do oporu wobec złego władcy, gwałcącego prawo boskie, sformułowane przez Jana z Salisbury) i pojęcie „praw jednostki”, które rozumiano jako uprawnienia skuteczne wobec władzy publicznej (W. Ockham) [21]. W średniowieczu powstały pierwsze akty o mocy prawnie wiążącej, które poruszały tę problematykę. Wielka Karta Swobód, przywilej wydany przez króla Jana bez Ziemi, powszechnie uważana jest za początek procesu kodyfikacji w dziedzinie praw i wolności człowieka. Sformułowane w niej były dwa istotne ograniczenia władzy monarszej: w dziedzinie skarbowej — wymóg nakładania podatków za zgodą rady królestwa oraz sądowej — zakaz więzienia lub karnania bez wyroku sądowego. Dodatkowo akt ten przyznawał obywatelom prawo oporu przeciwko królowi w razie naruszenia przez niego praw w nim zawartych [22].

Nie bez znaczenia jest wkład P. Włodkowica, rektora Wszechnicy Jagiellońskiej, w aktualny dorobek myśli w dziedzinie praw i wolności człowieka. Sformułowana przez Włodkowica doktryna tolerancji, pokoju i wojny sprawiedliwej bez wątpienia przyczyniła się do upowszechnienia praktyki tolerancji na całym świecie, daleko wyprzedzając epokę, w której żył [23].

Przełomem dla rozwoju idei praw i wolności człowieka było utworzenie szkoły prawa natury w połowie XVII w. Charakterystycznym założeniem szkoły prawa natury były dwie koncepcje — koncepcja prawa naturalnego i umowy społecznej, wysunięte przez takich myślicieli jak H. Grotius, T. Hobbes, J. Locke i S. Pufendorf. Z pierwszej z nich wynikało, iż ludzie żyjący w stanie natury, czyli przed powstaniem społeczeństw, współżyli zgodnie korzystając z takich praw jak: prawo do życia, do wolności, równości i własności. Umowa społeczna stała się formalną gwarancją praw naturalnych. Na jej mocy społeczeństwo zawarło

umowę z państwem, przekazując uprawnienia władcze i otrzymując w zamian ochronę praw obywateli [24].

Kontynuatorem idei prawa natury i umowy społecznej byli Monteskiusz i J.J. Rousseau. Rousseau, podobnie jak jego wielcy poprzednicy, głosił pogląd, iż celem państwa jest zapewnienie jednostce wolności i poszanowania praw [25]. W 1776 r. ogłoszona została Amerykańska Deklaracja Niepodległości, której twórcą był T. Jefferson. Na mocy ustaleń w niej zawartych uznano prawa naturalne za niezbywalne, czyli takie, których nie może jednostki pozbawić państwo, jak również sama jednostka nie może się ich zrzec [26]. Dopuszczono nawet możliwość obalenia bądź zmiany systemu rządów w razie zdarzających się naruszeń praw przez władzę. Aktem, który najsilniej wpłynął na postęp w zakresie ochrony praw i wolności człowieka na kontynencie europejskim była francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r. Zawierała katalog praw i wolności, obowiązujących do dziś w wielu systemach państwowych. W tekście Deklaracji znalazły się m. in. takie prawa i wolności jak: prawo własności (art. 17), wolności słowa (art. 11), wyznania (art. 10), równości wobec prawa i dostępu do udziału w sprawowaniu władzy państwowej (art. 6) [27]. Deklaracja ustalała po raz pierwszy w historii zasadę gwarantowania praw każdej jednostki przez aparat państwowy. Jak stanowił art. 2: „Celem każdej organizacji politycznej jest utrzymanie naturalnych i nie przedawnionych praw człowieka”. Miała również na celu spełniać rolę programu politycznego w walce o przemiany polityczne i społeczne. Pomimo upływu wielu lat od ogłoszenia Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela w wielu krajach świata prawa zawarte w tekście tego dokumentu stanowią nadal odległy ideał [28].

W późniejszych konstytucjach XIX w. zwracano uwagę na kwestię zapewnienia praw i wolności obywatelskich w ramach państwowego porządku prawnego, rezygnując z podkreślania prawno-naturalnego charakteru praw jednostki. Utworzona po pierwszej wojnie światowej Liga Narodów regulowała takie zagadnienia w zakresie ochrony praw i wolności człowieka jak ochrona mniejszości narodowych w niektórych krajach europejskich czy ochrona rdzennych mieszkańców terytoriów mandatowych Ligi. Następnym krokiem w kierunku działań na rzecz praw i wolności człowieka było stworzenie wersalskiego systemu ochrony mniejszości. System był oparty na tzw. traktatach mniejszościowych, zawieranych pomiędzy mocarstwami sprzymierzonymi a innymi krajami [29]. Traktat zawarty z Polską w 1919 r. zapewniał mniejszościom narodowym prawną ochronę praw obywatelskich, politycznych i swobód dotyczących kwestii związanych z oświatą i kulturą (ochronę gwarantowała Liga Narodów). Państwa objęte traktatami mogły zwracać się do Ligi Narodów w razie naruszenia tych zobowiązań. Dodatkowo przedstawiciele mniejszości (czyli osoby różniące się od większości obywateli danego państwa rasą, językiem lub religią) z państw, które podpisały traktaty, uzyskali prawo wnoszenia skarg przeciwko państwu swego zamieszkania do Rady Ligi Narodów.

Warto wspomnieć w tym miejscu o wkładzie Ligi Narodów w tworzenie zrębów międzynarodowego prawa pracy. Art. XXIII Paktu Ligi stanowił, iż: „członkowie Ligi dołożą wszelkich starań, aby ustanowić i utrzymać słuszne i ludzkie warunki pracy dla mężczyzn, kobiet i dzieci (...) oraz utworzyć i utrzymywać potrzebne w tym celu organizacje międzynarodowe”, a rozdział XIII Traktatu Wersalskiego stanowił konstytucję Międzynarodowej Organizacji Pracy [30]. Po drugiej wojnie światowej prawa i wolności człowieka stały się wartościami obowiązującymi w systemach politycznych na całym świecie. Zaczęły wyznaczać granice władzy i kryterium oceny sprawowania rządów przez aparat państwowy [31].

Historycznym przełomem o doniosłym znaczeniu dla całego dorobku prawnego w dziedzinie ochrony praw i wolności człowieka na świecie było uchwalenie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w 1948 r. W zamyśle twórców Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka miał to być dokument, który stanowiłby kodeks moralny, zbiór podstawowych praw człowieka, zaakceptowanych przez wszystkie państwa Narodów Zjednoczonych. Deklaracja została uchwalona w formie rezolucji ONZ pozbawionej wiążącej mocy prawnomiędzynarodowej [32]. Był to pierwszy akt zajmujący się tą problematyką w sposób całościowy. Dokument czerpie ze wzorów swej historycznej poprzedniczki, jaką była francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r. Deklaracja zawiera takie postanowienia jak: prawo do życia (art. 3), równość wobec prawa (art. 7), prawo do ochrony prawnej (art. 8), do wyboru miejsca zamieszkania (art. 13), do obywatelstwa (art. 15), prawo do własności (art.17), równego dostępu do służby publicznej (art. 21) czy prawo do ubezpieczeń społecznych (art. 22). W akcie znalazły się bezwzględne zakazy — zakaz niewolnictwa (art. 4) i

zakaz tortur oraz traktowania ludzi w sposób poniżający lub okrutny (art. 5) [33].

Deklarację bez wątpienia można dziś określić jako akt, który stanowił punkt odniesienia dla wielu inicjatyw na rzecz praw człowieka, w tym kreującym konkretne instrumenty ochrony prawnomiędzynarodowej. W literaturze porównuje się znaczenie roli jaką odegrała w dziejach ochrony praw i wolności człowieka do roli Karty Narodów Zjednoczonych dla współczesnego prawa międzynarodowego. Uchwalenie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka zapoczątkowało przyspieszony proces tworzenia międzynarodowych instrumentów w zakresie ochrony praw i wolności człowieka [34]. Powstawały liczne konwencje, pakt, umowy regulujące w mniej lub bardziej precyzyjny sposób tę problematykę. Należały do nich:

- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych [35];
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych [36];
- Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu [37];
- Konwencja Praw Dziecka [38].

Najbardziej doniosłe znaczenie spośród wymienionych aktów z punktu widzenia omawianego tematu miały Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych i Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 16.12.1966 r. Pozostałe konwencje stanowią uzupełnienie uregulowań zawartych w paktach. Zakres przedmiotowy Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych niewiele odbiega od zakresu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Poszerza katalog praw i wolności zawarty w PDPCZ o nowe w prawie międzynarodowym postanowienia takie jak: zakaz pozbawiania wolności w razie niemożności wywiązania się ze zobowiązań umownych (art. 21), nakaz humanitarnego traktowania z poszanowaniem przyrodzonej godności osób pozbawionych wolności (art. 10), jak też reguluje pewne kwestie ochrony praw dziecka (art. 24) i praw mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych (art. 27). Na mocy paktu został powołany Komitet Praw Człowieka w celu zagwarantowania systemu ochrony postanowień zawartych w pakcie [39].

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych proklamuje w szczególności takie prawa jak: prawo narodów do samostanowienia (art. 1), prawo do pracy i wynagrodzenia oraz wyboru rodzaju zatrudnienia (art. 6), prawo do sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy (art. 7), prawo do tworzenia związków zawodowych i prawo do strajku (art. 8), prawo do zabezpieczenia społecznego (art. 10), prawo do udziału w życiu kulturalnym (art. 15) oraz podkreśla równość kobiet i mężczyzn w zakresie korzystania z praw społecznych, gospodarczych i kulturalnych zapisanych zawartych w pakcie.

Do międzynarodowego systemu ochrony praw i wolności człowieka należy zaliczyć również akty obowiązujące na szczeblu regionalnym. System regionalnej ochrony praw i wolności człowieka początkowo ograniczony był do Europy Zachodniej. Powstał z inicjatywy Rady Europy. Należy wspomnieć w tym miejscu o najbardziej znanym z nich — Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPCZ) [40]. Jedenaście protokołów dodatkowych uchwalonych do Konwencji wraz z nią i Europejską Kartą Socjalną [41] dały początek powstaniu specjalnych instytucji powołanych do kontroli przestrzegania praw i wolności człowieka [42]. Instytucjami tymi były Europejska Komisja Praw Człowieka i Europejski Trybunał Praw Człowieka. Konwencja zapewnia każdemu człowiekowi prawo do życia (art. 2), zakazuje niewolnictwa, przymusowej pracy (art. 4), tortur (art. 3), pozbawienia wolności bez wyroku sądowego (art. 7). Podobnie jak wcześniejsze akty „prawno-człowiecze” stoi na straży wolności słowa, sumienia i wyznania (art. 9), zgromadzania i stowarzyszania się (art. 11). Zapewnia zachowanie tych praw bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak „płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn” (art. 14) [43]. Uchwalenie Europejskiej Konwencji traktuje się dziś jako jedną z dróg wiodących do integracji Europy Zachodniej [44].

Europejska Karta Socjalna stanowi uzupełnienie Europejskiej Konwencji w dziedzinie praw społecznych obywateli. Mechanizm kontrolny postanowień EKS był skonstruowany w sposób, który nie umożliwiał skutecznie dochodzenia praw wynikających z przepisów zawartych w akcie przed sądami krajowymi. Powołane na mocy postanowień EKS dwie nowe instytucje — Komitet Niezależnych Ekspertów i Komitet Rządowy nie mogły podejmować działań prawnie wiążących przeciw rządów państw naruszającym postanowienia aktu. Jak pisała B. Skulimowska: „znaczenie karty jako instrumentu inspirującego postęp społeczny jest niekwestionowane i choć wpływ orzecznictwa organów kontrolnych na ustawodawstwo krajowe

nie zawsze był natychmiastowy, to w dłuższym okresie czasu dokonano wyraźnego postępu. Powszechnie wiadomo jednak, że w porównaniu z siostrzaną Konwencją Praw Człowieka, Karta społeczna jest mniej skutecznym instrumentem ochrony praw, m. in. ze względu na niedoskonałość systemu kontrolnego" [45]. Niedoskonałość ochrony praw ekonomiczno-społecznych skłoniła państwa członkowskie Rady Europy do kilku modyfikacji i uzupełnień EKS, skutkiem czego było przyjęcie w 1996 r. nowego aktu wyczerpująco regulującego zagadnienia ekonomiczne i socjalne. Ostatecznie w zmodyfikowanej EKS znalazły się prawa już wcześniej ustanowione, tj. prawo do bezpieczeństwa i higieny pracy (art. 3), poradnictwa zawodowego (art. 9) czy zabezpieczenia socjalnego (art. 12), jak całkiem nowe, bardziej „postępowe” zabezpieczenia: prawo do godności w miejscu pracy (art. 26), do ochrony przed biedą i wykluczeniem (art. 30) czy prawo do mieszkania (art. 31) [46].

Przypisy:

- [5] B. Banaszak, *Prawa jednostki i systemy ich ochrony*, Wrocław 1995 r., s. 6.
- [6] B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2004 r., s.447.
- [7] K. Rechenberg, *Encyklopedia Międzynarodowego Prawa Publicznego*, t. 8, Amsterdam-New York-Oxford 1985 r., s. 502.
- [8] B. Banaszak, *Prawo...*, op. cit., s. 447.
- [9] J. Myśk, *Prawa człowieka*. "Humanistyczne Zeszyty Naukowe", nr 7, Katowice 2000 r., s. 192.
- [10] [Wprowadzenie do praw człowieka](#).
- [11] Tamże.
- [12] Tamże.
- [13] F. Siemieński, *Podstawowe wolności, prawa i obowiązki obywateli PRL*, Warszawa 1979 r., s. 35.
- [14] Deklaracja Praw Człowieka..., op. cit.
- [15] Powszechna Deklaracja Praw Człowieka..., op. cit.
- [16] B. Banaszak, *Prawo...*, op. cit., s. 449.
- [17] M. Nowicki, [w:] Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Szkoła Praw Człowieka. Teksty wykładów*, z. 1, Warszawa 1998 r., s. 9.
- [18] B. Banaszak, *Prawo...*, op. cit., s. 450.
- [19] Tamże, s. 450.
- [20] Tamże, s. 448.
- [21] J. Hołda [w:] J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. A. Ryczyńska (red.), *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Zakamycze 2004 r., s. 16.
- [22] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2004 r., s. 21.
- [23] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje...*, op. cit., s. 21.
- [24] Tamże, s. 22.
- [25] Tamże, s. 23.
- [26] B. Banaszak, *Prawa jednostki...*, op. cit., s. 26.
- [27] Deklaracja Praw..., op. cit.
- [28] B. Banaszak, *Prawa jednostki...*, op. cit., s. 25.
- [29] Tamże, s. 31.
- [30] Tamże, s. 32 i n.
- [31] *Wprowadzenie do praw człowieka*, op. cit.
- [32] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje...*, op. cit., s. 62.
- [33] Powszechna Deklaracja Praw Człowieka..., op. cit.
- [34] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje...*, op. cit., s. 63 i n.
- [35] Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16.12.1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).
- [36] Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19.12.1966 r. (Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169).

- [37] Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 26.11.1987 r. (Dz. U. z 1995 r., Nr 46, poz. 238).
- [38] Konwencja Praw Dziecka z dnia 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).
- [39] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje...*, op. cit., s. 103 i n.
- [40] Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4.11.1950 r. (tekst jednolity, Dz. U. z 1998 r., Nr 147, poz. 962).
- [41] Europejska Karta Socjalna z dnia 18.10.1961 r. (Dz. U. z 1999 r., Nr 8, poz. 67).
- [42] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje...*, op. cit., s. 172 i n.
- [43] [Początki praw człowieka.](#)
- [44] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje...*, op. cit., s. 173.
- [45] B. Skulimowska, *Wstęp.* Biuletyn Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego, nr 1-2, Warszawa 1997 r., s. 223.
- [46] R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje...*, op. cit., s. 188 i n.

[Małgorzata Gawlik](#)

Ur. 1980. Absolwentka administracji Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 30-10-2006)

[Oryginał..](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5089) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5089>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej,

w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl